

Розділ II. Проблеми охорони здоров'я учнів в умовах гірського середовища та оздоровчі можливості гір

Тетяна Завгородня,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (м. Івано-Франківськ)

Tetyana Zavgorodnya,

Doctor of Education, Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk)

УДК 37.011.3 : 37.013.76
ББК 74.0

ЗНАННЯ ПРО ГІРСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ КАРПАТ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

KNOWLEDGE ABOUT MOUNTAIN ENVIRONMENT OF THE CARPATHIANS AS CONDITION OF THE FORMING CULTURE OF THE HEALTH OF THE OF JUNIOR SCHOOLBOYS

У статті розглядаються проблеми формування у молодших школярів культури здоров'я, рівень якої залежить від екологічної культури. Важливою складовою культури здоров'я дитини є рівень її знань про оточуюче середовище, сформованості відповідального ставлення до нього, вміння його зберігати і раціонально використовувати в повсякденному житті.

Ключеві слова: молодші школярі, гірське середовище, Карпати, культура здоров'я.

Problems of forming for the junior schoolboys culture of the health, which level depends on the ecological culture are examined in the article. The important constituent of culture of the health of the child is the level of her knowledge about an environment, formed of responsible attitude toward it, ability of it to keep and rationally use it in the everyday life.

Keywords: junior schoolboys, mountain environment, the Carpathians, culture of the health.

В статье рассматриваются проблемы формирования у младших школьников культуры здоровья, уровень которой зависит от экологической культуры. Важной составной культуры здоровья ребенка является уровень его знаний об окружающей среде, сформированность ответственного отношения к ней, умение ее оберегать и рационально использовать в повседневной жизни.

Ключевые слова: младшие школьники, горная среда, Карпаты, культура здоровья.

Постановка проблеми. Прискорення темпів науково-технічного прогресу в наш час характеризується посиленням антропогенного впливу людини на природу. Своїм утилітарним, споживацьким ставленням до неї люди вже завдали природі непоправних збитків. Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей. Забруднення довкілля технологічними відходами у багатьох містах (тай не лише – містах) досягло критичного рівня. Тобто на початку XXI століття людство опинилося на порозі екологічної кризи, яка поглиблюється і різко негативно впливає на суспільний розвиток, економіку та культуру і, в першу чергу, на здоров'я людини. Сьогодні проблема збереження здоров'я є глобальною для всього світу. Це стосується і України, в якій здоров'я молоді перебуває в катастрофічному стані. Практично 75-90 % школярів хворі. Тобто незворотне руйнування природного базису стає реальною небезпекою для людства, негативно впливає на здоров'я кожного. Тому однією з нагальних проблем збереження здоров'я дітей є формування в них культури здоров'я, тобто єдності знань про здоровий спосіб життя, про власне здоров'я, про вміння відчувати зміни, що відбуваються в організмі, про фактори, що впливають на його стан, сформованість у дітей стійкого інтересу до збереження здоров'я та поведінки, спрямованою на їх реалізацію (вміння раціонально організувати свою працю і відпочинок, використовуючи природно-ресурсний потенціал Землі, відповідально ставлячись до його збереження; здійснення постійного контролю за станом свого здоров'я; виконання гігієнічних вимог до конкретного віку дитини та порад медичних працівників; вміння надавати першу медичну допомогу як собі так

і оточуючим; постійні заняття фізкультурою і спортом; раціональне харчування; дотримання розпорядку дня; оптимальні зміни видів діяльності тощо). Отже рівень сформованості культури здоров'я особистості залежить від рівня здоров'язберігаючої свідомості, яка повинна підводити кожну людину до розуміння того, що вона є основою у збереженні власного здоров'я, не забуваючи при цьому про вплив оточуючого середовища: як природного, так і соціального. Особливого значення набувають питання гармонізації взаємин суспільства з довкіллям, становлення та формування відповідального ставлення до нього а, значить, і до свого здоров'я в період переходу початкової школи на нові навчальні плани, програми й підручники.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема оточуючого середовища не є новою, науковці та природоохоронці почали перейматися нею ще в XVII столітті. Але сьогодні вона набула особливої актуальності. Пояснюється це глобальною екологічною кризою, що охопила цивілізацію. Тому людство постало перед реальною загрозою виживання й власного самозбереження, що не можливо без посилення уваги до збереження оточуючого середовища. Цим, напевно, пояснюється тенденція посилення уваги світової шкільної практики (Великої Британії, Китаю, Німеччини та інших), з поглиблення змісту знань учнів про оточуюче середовище [4;8,9]. Наприклад, у Великій Британії навчальним планом соціо-природне середовище проголошено загальнолюдською, національною та особистісною цінністю, яка становить основу життя людини, джерело краси і натхнення. Крім того, навколишнє середовище проголошено універсальною цінністю, яка виступає наскрізною міждисциплінарною темою. Вона введена для того, щоб на основі шкільного обсягу знань, умінь і навичок, розвинути у школярів усвідомлення і розуміння довкілля, його життєво важливу цінність для людини; виплекати почуття любові і сформувати почуття відповідальності за стан природи та її багатств, прагнення сталого розвитку на особистому, місцевому, національному і глобальному рівнях. Все вищезазначене вимагає підвищення ефективності екологічного виховання учнів і, в першу чергу, розширення їх екологічних знань, враховуючи особливості кожного регіону, і Карпат, зокрема.

Отже, враховуючи, що важливою складовою екологічних знань є знання про оточуюче середовище, які є основою діяльності особистості по його збереженню, останні є необхідною умовою збереження здоров'я людини, її життєдіяльності. При цьому слід зазначити, що оточуюче середовище завжди має свої особливості й несе відбиток регіональності. А тому, починаючи з дитинства, необхідно постійно розширювати знання дитини про оточуюче середовище. Саме їх міцність невдовзі можуть перетворитися на усвідомлені й осмислені переконання, які стануть керівництвом у поведінці дитини.

В плані теоретичного дослідження суті екологічної освіти в школі було докладено чималих зусиль як вітчизняними (В. Крисаченко, О. Колонька, О. Лазебна, В. Лапчинська, І. Панченко, О. Прокопенко, С. Шаган, Н. Шкарбан та інші,) так і зарубіжними науковцями (Дж. Баркер, В. Браун, Л. Візе, Ш. Грей, Т. Деррі, Л. Єрдаков, С. Карсон, А. Мортон, А. Плешаков, М. Реймерс, Б. Саймон, Р. Стівенс, І. Суравегіна, Р. Херберт та інші).

Однак, не дивлячись на значні здобутки науковців в опануванні теми, доводиться констатувати: проблеми пошуку й впровадження нових форм і засобів формування культури здоров'я дітей на основі підвищення рівня екологічної освіти в школі, інноваційних методик навчання стоять нині особливо гостро. Матеріал для вирішення цієї проблеми, використання його в навчально-виховному процесі не повністю знаходить відображення в шкільних програмах та навчальних планах, в засобах навчально-методичного забезпечення і навіть у Державному стандарті загальної початкової освіти. Підтвердженням цього твердження є відповіді вчителів шкіл Івано – Франківської області на запитання: «Які нововведення у нових стандартах Вам не подобаються?» Підтримуючи впровадження цього документу практично всі респонденти (95 %) вчителі зазначили багато недоліків, труднощів в процесі організації навчально-виховної роботи у першому класі. Серед них: «перевантаження інформацією підручників, особливо з природознавства» (Людмила, ЗОШ №4, м. Долина); «у робочих зошитах важкі для дітей завдання», (Оксана, ЗОШ №2, м. Галич); «велика кількість дітей у класі»; «відсутність ігрових кімнат» (Ольга, ЗОШ №5, м. Івано-Франківськ); «відсутність обладнаної території для відпочинку учнів» (Тетяна, ЗОШ №18, м. Івано-Франківськ). Такі відповіді ще раз підтверджують, що проблема екологічної освіти, формування культури здоров'я вимагає пошуку шляхів її розв'язання. А тому **метою статті** є розкрити основні тенденції розширення знань учнів молодших класів про оточуюче середовище у контексті екологічної освіти, які є основою формування в них культури здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Теоретичну основу знань про середовище, про його вплив на здоров'я людини складає ідея переорієнтації духовного життя людини через прищеплення їй нового ставлення до всього оточуючого, яке ґрунтується на взаємозв'язку та взаємозалежності середовища й людини, формуванні норм і правил безпечної поведінки як для себе, так і для оточуючих.

Реалізувати ці положення на практиці можливо тільки через розширення знань людини про оточуюче середовище (про природу, про історичні та культурні пам'ятки, про відомих людей, історію та традиції краю, особливості побуту тощо), формування відповідального ставлення до нього та відчуття потреби до активної діяльності з охорони довкілля та його збагачення. Тільки так можна вплинути на формування здоров'язберігаючої свідомості, в основі якої лежать знання про здоров'я людини. А тому пошук шляхів розширення знань кожної людини про збереження здоров'я є сьогодні на порядку дня.

Особливо це твердження стосується учнів початкової ланки загальноосвітньої школи – найбільш сприйнятливою категорією до такого впливу Пояснюється це їх природною допитливістю, майже інстинктивним

(вродженим) потягом до знань, ще незіпсованими (соціодовкіллям) смаками й уподобаннями. Тому надзвичайно важливо, щоб саме в цьому віці ознайомити дитину із процесами, які відбуваються у найближчому середовищі, спонукати її до необхідності бачити процеси, які відбуваються навколо, розвивати бажання розібратися у всьому, фіксувати зміни, які відбуваються і намагатися знайти їм пояснення. Тобто розширення знань учнів молодших класів про оточуюче середовище закладають в них підвалини бережливого ставлення не тільки до нього, але й до свого здоров'я. Враховуючи своєрідність середовища українських Карпат, необхідно поглиблювати інформацію про нього, насичувати її конкретними прикладами для всіх школярів, особливо учнів гірських шкіл.

Діти більш сприйнятливі до змін і, водночас, значно менш інтегровані в існуючу економічну систему та соціальний лад. У дитинстві формуються позиції й стратегії вирішення багатьох життєвих проблем. Тому чим раніш розпочинається процес їх ознайомлення із оточуючим середовищем, тим більше шансів на те, що майбутнє доросле покоління буде зорієнтоване на високу якість навколишнього середовища, буде ініціативним і займатиме виважену життєву позицію, усвідомлюючи свої зобов'язання за вчинки, що здійснюються.

Значну увагу при розширенні знань учнів молодших класів про середовище необхідно звернути на природні багатства українських Карпат в контексті існуючих екологічних проблем. Важливішим засобом і умовою формування чуйного та відповідального ставлення дітей молодшого шкільного віку до її об'єктів і явищ є їх контакти із природою. Лише безпосереднє спілкування з нею, сприйняття її впливають на розвиток в дітей відчуття природи, сприяють розумінню її багатоманітної та універсальної цінності, формуванню культури поведінки, створенню образів навколишнього світу. Природа дарує людині не тільки прекрасні, незабутні миттєвості духовного та фізичного відпочинку, але й здоров'я. Тому в процесі спілкування з нею діти усвідомлюють необхідність її збереження як середовища життя, джерела здоров'я.

Для систематизації роботи з розширення знань молодших школярів про середовище, яка б забезпечила організацію та проведення пізнавальної, пізнавально-розважальної, практичної й дослідницької роботи учнів, безперервність та послідовність викладу матеріалу, є використання та поєднання традиційних й нетрадиційних (інтерактивних) форм, методів і прийомів навчання.

Важливими умовами інтенсифікації процесу поглиблення знань молодших школярів про середовище є: не нав'язування їх примусово педагогом, а розвиток зацікавленості у них; зміна позиції вчителя як зацікавленої особистості, яка живе в цьому середовищі, сприймає його особливості й робить все, щоб покращити його вплив на населення в цілому і учнів зокрема; єдність впливу на учня його урочної, позаурочної, позашкільної діяльності та взаємодії з батьками в сім'ї; насичення змісту навчально-виховної роботи структурних підрозділів закладів освіти матеріалами, що розкривають сутність і особливості середовища регіону; осмислення і впровадження принципів неперервності, міждисциплінарності, культуровідповідності, ексцентризму при конструюванні змісту та відбору педагогічних технологій освіти з питань середовища; освіта про середовище має будуватися за принципом спіралі, коли на кожному наступному витку відбувається узагальнення знання, набутого на її попередньому етапі; залучення учнів до творчої діяльності, завдання якої – розвинути творче і критичне мислення школярів і навчити їх вирішувати різноманітні навчальні завдання та життєві проблеми; включення учнів у розв'язання конкретних завдань (афективних, моральних, когнітивних, діяльнісних), які однаково важливі і мають вирішуватися в комплексі.

Важливим завданням збереження здоров'я людини є навчання її глобально мислити. На шляху його реалізації найважливішим слід вважати диференціацію знання про культуру здоров'я на таке, що є нормою людського життя, і таке, що є його патологією.

Зміст екологічного навчання із посилення уваги до реалізації здоров'язберігаючої функції засвоюється учнями через різні види діяльності. В першу чергу, це стосується урочної діяльності. Значне місце у формуванні здорового способу життя у молодших класах мають всі предмети (українська мова, читання, математика, фізкультура, співи), але найбільший потенціал схований при викладанні природознавства. Бо саме його вивчення має на меті поряд з необхідністю сформулювати в учня цілісний світогляд, екологічний спосіб мислення, навчити його вести здоровий спосіб життя.

Кожна форма організації навчального процесу з проблем збереження здоров'я стимулює відповідні їй види пізнавальної активності учнів: самостійна робота з різними джерелами інформації, гра, конкурси з приготування їжі, вікторини на кращий рецепт національної кухні, спортивні змагання на місцевості, КВД з розробки порад «Як бути здоровим», екскурсії на природу, спостереження, бесіди тощо. При цьому особливої ролі на етапі формування культури здоров'я набувають методи, які стимулюють самостійну активність учнів.

Значно підвищує інтерес учнів до питання культури здоров'я, до вивчення проблем власного життя постійна увага вчителя до розкриття різноманітних та достатньо складних зв'язків між людиною і природою. Причому, людина розглядається як частина природи, яка не лише перебуває всередині природи, а й залежить від неї. Зв'язок між людиною і природою виявляється, перш за все, в тій багатоманітній ролі, яку природа відіграє в матеріальному та духовному житті людей. Разом з тим вони виявляються і в зворотній дії людини на природу, яка може бути як *позитивною* (охорона природи) так і *негативною* (забруднення повітря, води, знищення рослин, тварин і тощо). Отже матеріал про екологічні зв'язки повинен бути обов'язковим елементом у змісті освіти про здоров'я людини.

Набуваючи певної системи знань на уроках з природознавства, коли враховуються умови екологічного навчання (використання місцевого краєзнавчого матеріалу, активне залучати молодших школярів до посилюючих

для них практичних справ з охорони місцевих природних ресурсів), учні також засвоюють норми й правила екологічної поведінки в природі з метою збереження здоров'я..

Поглибленню та розширенню екологічної підготовки школярів, а значить і їх знань про здоров'я, сприяють позаурочні і позашкільні форми навчання, так звана неформальна екологічна освіта. Позаурочна діяльність школярів по захисту природи здійснюється різноманітними громадськими і урядовими організаціями та установами. В її мережу входять природоохоронні кемпінги, шкільні екологічні клуби, музеї, зоологічні клуби, центри вивчення довкілля, молодіжні секції наукових товариств, об'єднання окремих груп ентузіастів, громадські, релігійні, політичні, молодіжні організації і угруповання. У неформальній екологічній освіті використовуються такі форми підготовки молоді до розв'язання екологічних проблем: виконання навчальні-дослідницьких проектів, тематика яких достатньо різноманітна й охоплює найбільш типові проблеми країни. Причому з метою підвищення ефективності екологічної підготовки учнів основний акцент робиться на краєзнавчому підході до вивчення і збереження довкілля а значить і їх здоров'я [10].

Для підвищення ефективності формування культури здоров'я учнів молодших класів, через інтенсифікацію екологічних знань, доцільно враховувати досвід розв'язання проблеми зарубіжними педагогами (наприклад, Великої Британії, Китаю, Росії та інших) [1;2; 3; 5;6;7].

Висновки. Отже, поглиблення екологічних знань, виховання екологічної культури є важливою умовою збереження оточуючого середовища, яке безпосередньо впливає на здоров'я учнів молодших класів, і є складовою формування в них культури здоров'я. Посиливши дотримання в організації діяльності загальноосвітньої школи першого ступеня принципу регіоналізму, можна виховати здорову як фізично, так і морально людину, яка любить свій край, свою малу батьківщину з якої починається любов до країни, і без якої не можна виховати справжнього громадянина України.

1. Жестова Н. С. Состояние экологического воспитания учащихся / Н.С.Жестова // Начальная школа. – 1989. – №10 – 11. – С. 78 – 81.
2. Ердаков Л.Н. Экологическая сказка для первоклассников / Л.Н. Ердаков /// Начальная школа. – 1992. – №11 – 12. – С. 19 – 22.
3. Марченко Г.В. Методи засвоєння досвіду творчої діяльності в екологічній освіті школярів у Великій Британії / Г.В.Марченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Збірник наукових праць. Вип. 19. – Київ – Запоріжжя, 2001. – С. 268 – 272.
4. Марченко Г.В. Позашкільна діяльність школярів Великої Британії з вивчення та збереження довкілля /Г.В.Марченко // Гуманізація навчально-виховного процесу: Науково-методичний збірник. Вип. X. – Слов'янськ, 2000. – С. 15 – 18.
5. Плешаков А. А. Методические основы нового учебника природоведения для 3 класса четырехлетней начальной школы /А.А.Плешаков // Начальная школа. – 1991. – №7. – С. 30 – 35.
6. Плешаков А. А. Методические основы нового учебника природоведения для 4 класса четырехлетней начальной школы / Плешаков А. А. // Начальная школа. – 1993. – №3. – С. 63 – 67.
7. Постникова Л. А. Роль опорных схем в формировании природоведческих понятий / Л.А. Постникова // Начальная школа. – 1991. – № 2 . – С. 44 – 47.
8. Салеева Л. П. Опыт экологического воспитания младших школьников / Л.П. Салеева // Начальная школа. – 1991. – №4. – С. 24 – 27.
9. Хафизова Л. М. Экологическое воспитание у младших школьников / Л.М. Хафизова // Начальная школа. – 1989. – №3. – С. 33 – 34.
10. Хоменко В. Екологічне виховання в школі / В.Хоменко// Завуч. – 2000.– Серп. (№ 23/24). – С. 23 – 25.

